

næppe undre, hvis privatmand tænkte sig om en ekstra gang, inden han eller hun gik til domstolene med en straffesag, jfr. også de tidligere omtalte forlig i notarialprotokollerne, der kan ses som en art – mindre omkostningskrævende – »retssagssurrogater«.

Tanken om, at de mange løse brikker må sættes i mønster og de store linier trækkes op, som den kommer til udtryk i 3 »Tilbageblik« i »Thi kendes for ret«, er sympatisk. Så meget mere skuffende er det, at dette, som i de »foreløbige arkivregistraturer«, først som sidst sker inden for rammerne af domstolens og arkivernes eget lille, isolerede univers uden større interesse for, hvad der skete udenfor. Som en rød tråd løber gennem disse »Tilbageblik« spørgsmålet om, hvorvidt domstolene og deres embedsmænd selv har kunnet påvirke lovgivningsmagten med hensyn til de organisatoriske regler for deres eget daglige virke, iøvrigt en problemstilling der også er antydnet i Forskningsrådets »administrationshistoriske projekt« (Harald Jørgensen, *De første resultater* . . ., s. 14, 16). Harald Jørgensen kan påvise »et positivt samvirke mellem de forskellige led indenfor datidens administrative system og (vise,) at ikke alle ændringer havde deres oprindelse fra den centrale myndighed. Der kunne komme forslag nedefra« (TKR, s. 147). Dette var f.eks. tilfældet, da byfoged og byskriver i 1758 tog initiativ til at anlægge realregistre for Københavns daværende 12 kvarterer (TKR, s. 20–23). En sådan iagttagelse er selvsagt værdifuld; men det skal erindres, at udtrykket »nedefra« ikke er et synonym for de menige arbejdsbier. Som i arkivregistraturerne er det dommere samt retsbetjente og embedsmænd af de højere charger, der har interesse. Det er ikke noget tilfælde, at det tidlige 1800-tals store retslærde Anders Sandøe Ørsted placerer sig som den ubestridte topscorer i personregisteret med ikke mindre end 17 henvisninger (TKR, s. 445).

Med belæg i politikammerrettens *domprotokoller* hævdes s. 222, at der i 1792 »blev . . . forelagt politimesteren 669 sager . . . til afgø-

relse«. Tallet kan umulig være rigtigt. En simpel optælling af de behandlede sager ved rettens tre sæt *forhørsprotokoller* viser helt anderledes store tal: henholdsvis 891, 837 og 1041, d.v.s. ialt 2769 behandlede sager i 1792 (Henrik Stevnsborg, *For »at fremme og opretholde* . . ., s. 29). Uoverensstemmelsen er af en sådan størrelsesorden, at den ikke lader sig forklare med, at et antal sager er blevet udskudt til det følgende år, hvoraf må sluttes, at politikammerrettens domprotokoller er en kilde, der ikke tåler at stå alene.

»Thi kendes for ret« har sine svage punkter. Men på trods heraf; og på trods af, at skrivestilen gennemgående er præcis så knirkende og knastør som de gamle støvede aktstykker, er »Thi kendes for ret« et uomgængeligt vidnesbyrd om, *hvor* meget længere man kan komme end tilfældet er i landsarkivets arkivregistraturer, når relevant litteratur inddrages, og når der tillige forsøges i andre arkiver.

Arkivregistraturerne er, som det fremgår af titlen, »foreløbige«. Tør man være så optimistisk at håbe på, at de ved lejlighed tages op til revision, og at de finder deres endelige udformning i et snævert samarbejde mellem samtlige de arkiver, som idag opbevarer kilderne fra de københavnske politi- og domsmyndigheder? I betragtning af, at det i langt de fleste tilfælde vil være de stencilerede registraturer, landsarkivets gæster vil se og bruge; og i betragtning af, at rets- og politiarkiverne tegner til at ville få en central placering i de kommende tiårs historieforskning, burde dette arbejde prioriteres højt.

Bent Egaa Kristensen: En bog om den radikale historikertradition

Jens Chr. Manniche har tidligere i nogle tidsskriftartikler behandlet forskellige sider af den historikertradition, der har domineret i dansk historievidenskab fra 1880'erne og i hvert fald frem til omkring 1970, som forfatteren selv udtrykker det.¹ Nu foreligger der fra hans side

1. Jens Chr. Manniche: »Den radikale Historikertradition«, Aarhus 1981; tidligere artikler »Tysk-kritisk skole og fransk-kritisk skole. Et bidrag til studiet af historieteoretiske synspunkter i Danmark«, *Historisk Tidsskrift* bd. 75,

en samlet undersøgelse af denne traditions grundlag. Værkets titel, »Den radikale Historikertradition«, er i høj grad dækkende for indholdet, da det hermed pointeres, at traditionen er formet af et forskerkollektiv og at sammenknytningen af historie og radikalisme er en central synsvinkel i værket.

Værkets centrale figur er således Kr. Erslev, men Manniche inddrager, i højere grad end det tidligere er gjort, J. A. Fridericia i undersøgelsen ved siden af Erslev. Forfatteren trækker derefter linjerne op i forhold til næste generation ved en karakteristik af P. Munchs, Erik Arups og Aage Friis' stilling til de synspunkter som traditionens første generation efterlod. Når Manniche betegner traditionen som »radikal« i politisk forstand, tilknyttet det politiske miljø der senere blev til partiet Det radikale Venstre, har det sin grundelse i det grundsynspunkt, at en videnskabsteoretisk undersøgelse ikke blot kan nøjes med at se på videnskabsinterne forhold. Den videnskabsteori og de opfattelser af historiske sammenhænge, der ligger til grund for traditionens videnskabelige arbejde, bliver til på en samfundsmæssig baggrund, som via forskellige former for ideologi har en eller anden form for indflydelse på historievidenskaben, såvel som på andre videnskaber. Denne sammenkædning af videnskab og ideologi er et grundsynspunkt, hvorpå hele værket udfoldes (p. 2).

Manniche har hentet inspiration i den svenske idéhistoriker Sven-Eric Liedmans analyser af ideologiens rolle i humanvidenskaberne og forholdet mellem ideologi og videnskab i samfundet.² Ideologiens rolle i humanvidenskaberne er i flg. Liedman begrundet i deres samfundsmæssige funktion. Enhver videnskab har således en *ekstern* videnskabelig anvendelse; mens naturvidenskabernes vigtigste anvendelse er *materiel* (d.v.s. i produktionen), og f.eks. juraens rolle er *administrativ*, er hu-

manvidenskabernes anvendelse overvejende *ideologisk*. Hermed menes videnskabens anvendelse for at påvirke menneskers forestillinger, d.v.s. bekræfte styrke eller forandre vurderinger og normer vedrørende verden og mennesker, religion, kunst, politik og moral og alt andet, som har med menneskelige forhold at gøre. Med Liedman definerer Manniche begrebet ideologi neutralt som en mere eller mindre distinkt forestillingsverden med indbyrdes nært forbundne accepterede sandheder, vurderinger og normer om menneskers handlinger, om samfund og historisk udvikling og om naturen (p. 31).

Selv om det naturvidenskabelige videnskabsbegreb har præget humanvidenskaben og man derfor har set det som et ideal ikke at lade sig besmitte af ideologiske opfattelser i det omgivende samfund, har dette p.g.a. fagets genstandsområde været umuligt at undgå. Da faget historie omhandler alle menneskelige forhold gennem tiderne har det altid været med til at påvirke menneskers forestillinger om tilværelsen lige som det modsatte har været tilfældet. Ud fra denne synsvinkel kan også videnskabelige tekster underkastes ideologisk analyse. En sådan tekst er, som det med et Liedman-citat udtrykkes, »forfattet af et menneske med et verdensbillede og en samfundspostion, og sporene af dette må altid kunne søges i den videnskabelige fremstilling« (p. 32). Der vil således altid være både en teoretisk og en ideologisk dimension i videnskaben.

På det teoretiske plan er de enkelte videnskaber under indflydelse fra mere overordnede videnskabsteoretiske strømninger med ideer om, hvad videnskab og videnskabelig erkendelse er, hvordan de skal drives, hvilke sammenhænge, der er interessante og relevante at beskæftige sig med, samt hvordan tingene i verden hænger sammen. Der er således en klar sammenhæng mellem viden-

Kbh. 1975 p. 39–59. »Traditioner i dansk historiografi« og »Den radikale historieskrivning« hhv. p. 189–202 & p. 233–63 i Niels Christensen, Jens Chr. Manniche og Uffe Østergaard (red.): »Tradition opbrud og formidling. Diskussion om historisk metode og teori på Historisk Institut 1973–78«, Særtryk 1, Den jyske Historiker, Aarhus 1979.

2. Hovedværket er Sven-Eric Liedman: »Motsatsernes Spil. Friederich Engels och 1800-tallets vetenskap« 1–2, Lund 1977. Jvf. tillige »Den historisk-kritiska skolan i idéhistorisk belysning«, Scandia bd. 41, 1975 p. 249–69.

skabsteori og ideologi, et forhold Manniche betegner som en funktionssammenhæng; en bestemt videnskabsteori vil normalt i en given historisk sammenhæng fungere sammen med en bestemt ideologi, selv om dette forhold kan ændre sig under ændrede historiske betingelser.

Historisk forskning foregår som en sammensat og kompliceret proces på mange planer samtidig; men Manniche finder det ud fra en analytisk betragtning muligt at adskille og beskrive en række niveauer, der indgår i processen, og som mere eller mindre klart kan genfindes i den færdige tekst. Forfatteren anfører i relation hertil en række analysebegreber, som en egentlig tilbunds gående historio-grafisk analyse efter hans mening burde involvere, samtidig med at den burde forsøge at vægte deres indbyrdes betydning for den videnskabelige situation og udvikling (p. 28).

På et overordnet niveau kan man tale om en *historieopfattelse*, der dækker over de teoretiske og empiriske opfattelser af og antagelser om den historiske virkeligheds beskaffenhed, som i en eller anden forstand indgår i en historisk undersøgelse. I *metoden* operationaliseres denne opfattelse med henblik på tilrettelæggelsen af en bestemt undersøgelse, d.v.s. at begrebet dækker over de regler og normer for en videnskabelig undersøgelse, som er gældende inden for en bestemt historikertradition. På et elementært analyseplan er der en række *teknikker*, som er betinget af kildematerialet, d.v.s. som er specifikke for de typer af materiale, der stilles spørgsmål til; mest centralt kildekritikken, men også statistiske metoder etc. *Tilsammen* holdes disse felter sammen af *historieteorien*, d.v.s. de videnskabsteoretiske overvejelser specielt vedrørende faget historie, som styrer forskningsprocessen, og som afspejles i det færdige produkt.

Selv om Manniche mener, at det overstiger værket ambitionsniveau at operationalisere disse analysebegreber, ligger de alligevel på flere måder til grund for undersøgelsen, da det netop er nogle af disse sammenhænge forfatteren søger at analysere og beskrive.

I overensstemmelse med det skitserede forhold mellem de forskellige begreber vil historieopfattelsen særligt kunne spores i den mere

omfattende *syntese*, mens metode og teknik især vil præge den snævrere *analyse*, og jo snævrere den er, jo mere vil teknikken (kildekritikken) dominere. Forfatteren fremhæver i forlængelse heraf, at videnskabelige teorier kan have forskellige grader af *ideologisk mangetydighed*. Ideologien hhv. teorien kan ligge så langt udenfor teksten, at dette vanskeliggør analysen og jo mere af ideologien, der befinder sig uden for teksten, desto mere mangetydig er denne i ideologisk henseende. En fysisk teori kan f.eks. forenes med mange slags forestillingsverdener, men den kan alligevel underkastes en ideologisk analyse, for det er ikke en hvilken som helst, den kan forenes med (p. 33).

Tilsvarende mener forfatteren at man kan tale om elementer, der er videnskabsteoretisk mangetydige, d.v.s. de kan forenes med flere (men ikke med alle) videnskabsteoretiske grundpositioner. Indenfor faget historie gælder dette f.eks. kravet om kildekritik, som er forenelig med både en historisk og en positivistisk grundposition. Generelt sagt synes især teknikker at være ideologisk og videnskabsteoretisk mangetydige. Metoder og teorier er det i aftagende grader, således at der ned gennem niveauerne i det ovenfor skitserede begrebsapparat er en stigende grad af ideologisk mangetydighed eller indifferens.

Manniche fremhæver, at han, på linje med de forskellige forsøg, der har været på at anvende Thomas S. Kuhns paradigmatheori i den nordiske historio-grafiske forskning, finder at en totalitetsbetragtning af de videnskabelige forskningsprocesser og deres produkter er nødvendig. Der er imidlertid efter anmelderens mening en afgørende forskel i den måde hvorpå Manniche realiserer dette totalitetsperspektiv i forhold til de forskellige forsøg på at anvende paradigmebetragtningen. Således anvender f.eks. Birgitta Odén i sine undersøgelser af Weibull-traditionen den opdeling af paradigmebegrebet i fem forskellige komponenter, som er foretaget af Håkan Törnebohm: Videnskabsideal, videnskabsopfattelse, verdensbillede/perspektiv, etisk opfattelse og æstetisk opfattelse. Odén analyserer materialet i relation til disse fem begreber, uden at der siges noget om hvilket forhold,

der er mellem de forskellige komponenter, der analyseres hver for sig uden nogen bestemt sammenhæng, således at et totalitetsperspektiv ikke etableres. Manniches bestemmelse af forholdet mellem ideologi og videnskab og analysebegreberne omfatter derimod en teori, der føjer de forskellige niveauer sammen i en struktur, således at der bliver tale om en ordnet helhed.

Forudsætningerne for den radikale historikertraditions udvikling må på baggrund af ovenstående overvejelser søges i det videnskabs-teoretiske og ideologiske klima, som traditionsbærerne befandt sig i, både som historikere og som samfundsvæsener. Humanvidenskaberne var i anden halvdel af 1800-tallet præget af et spændingsforhold mellem to konkurrerende forskningstraditioner, hvoraf den ene, *historismen* med baggrund særlig i tysk historisk videnskab, var den dominerende indenfor faget historie, mens den anden, *positivismen*, slår igennem efter ca. 1870.³ For historismens vedkommende er det særligt den idealistiske filosofi, med baggrund i romantikken, som indgår i historismen, forfatteren fremstiller, idet han tager en række centrale repræsentanter for denne retning op: W. v. Humboldt, L. Ranke og J. G. Droysen, samt C. Paludan-Müller, der på dansk grund repræsenterer historismen i generationen forud for Erslev. Manniche fremhæver tillige kildekritikkens betydning for historismen og nævner de kildekritiske principper, som bl.a. Ranke praktiserer dem; undersøgelse af kildens samtidighed og vidneforhold, af dens eventuelle tendens, troværdighedsvurdering og afhængighedsproblemer.

I billedet af positivismen indgår, dels et rids af H. T. Buckles og John Stuart Mills grundsynspunkter, dels en mere omfattende redegørelse for Harald Høffdings forfatter-skab. Høffding er central for den unge radikale historikergeneration's videnskabsteoretiske skoling, og han betegnes i denne forbindelse som en filosofisk mentor for 1870'er ge-

nerationen. Politisk lå han på linje med dem, med venstreprægede synspunkter, og i sin filosofi var han i høj grad præget af positivistiske strømninger. (p. 100) Manniche mener, at der kan iagttages nogle klare lighedspunkter mellem den tyske historisme og positivismen, som de bl.a. fremtræder hos Høffding, idet begge retninger mener at sand viden ikke består i en ophobning af kendsgerninger, men i erkendelse af sammenhængen mellem tingene eller fænomenerne. M.h.t. denne erkendelse er der imidlertid en afgørende videnskabs-teoretisk forskel, idet sammenhængen for historisterne kun kan anes eller forstås ved en *intuitivt præget indlevelsesmetode*. Heroverfor fastholder Høffding *erfaringen som kilde til erkendelse*, at verden kan forklares rationelt og at humanvidenskaberne ikke som videnskaber er væsens-forskellige fra naturvidenskaberne. Karakteristikken af Harald Høffdings synspunkter leder frem til en bestemmelse af den politiske ideologi, der gør det rimeligt at betegne traditionen som radikal. Der er tale om et fælles fold af politiske synspunkter, der indgik som integreret led i deres historieopfattelse. Forfatteren søger at indkredse det miljø og den ideologi, der i perioden efter 1864 udviklede sig i den københavnske akademiker verden; det miljø de radikale historikere voksede op i, præget af den kulturkamp, som foregik i provisorietiden. Det påvises, hvorledes de radikale akademikere på baggrund af den danske samfundsstruktur, kunne opfatte sig selv som stående over klasserne, som bærere af helhedens interesser, som repræsentanter for almenvellet, og det påvises hvilken sammenhæng der er mellem deres politiske ideologi og faktiske placering i samfundet. Manniche sammenfatter i kort-hed radikalismen, hvad angår samfundsopfattelsen: »Frihed og lighed – politisk, økonomisk og kulturelt; dette er de overordnede begreber, hvori der indgår et centralt begreb som *social retfærdighed, beskyttelse mod undertrykkelse*. Dertil *rationalitet og oplysning og bevidstgørelse; antimilitarisme; ejendomsrettens spredning; classesamar-*

3. Dette spændingsforhold mellem to forskningsretninger indenfor 1800-tallets videnskaber er hovedemnet for 1. bind af Liedmans i note 2 nævnte værk, som Manniche da også støtter sig til.

bejde, samtidig med en erkendelse af samfundets klassekarakter« (p. 132).

Det er et hovedsynspunkt i værket, at det afgørende brud mellem den af historismen prægede historievidenskab omkring 1880 og den unge radikale historikergeneration først og fremmest manifesterede sig i sidstnævntes tilknytning til positivistiske videnskabsideal. Kildekritikken udgør efter forfatterens mening næppe i sig selv modsætningspunktet; det empiriske er noget centralt for både historismen og de radikale historikere. Kildekritikkens betydning ligger mere i at den, som led i videnskabernes almindelige professionaliseringsbestræbelser, bliver et væsentligt aspekt i uddannelsen og systematiseres i et helt andet omfang, end det tidligere var sket i Danmark.

I holdningen til og hovedforestillingerne om syntesen slog den radikale ideologi desuden klart igennem, og *det* er nok – ved siden af og knyttet sammen med de videnskabs-teoretiske anskuelser – det andet centrale moment, der gør det rimeligt at tale om, at den radikale tradition betegner noget nyt i forhold til den hidtil dominerende historistiske tradition (p. 133).

Forfatteren søger dernæst at følge udviklingen i Kr. Erslevs kildekritiske synspunkter fra de tidligste studieår og frem til de afhandlinger, hvor kildekritikken er fuldt udviklet. Denne undersøgelse tjener til at kaste lys over sider af Erslevs videnskabsideal og visse centrale aspekter i hans udvikling som historiker.

Ved sin introduktion af de kildekritiske principper er Erslev klart inspireret af tysk historisk videnskab, og kritikken beskæftiger sig med de historiske beretninger. De kildekritiske undersøgelser giver anledning til en række afhængigheds- og tendensanalyser, der ved siden af samtidighedsbestemmelse må siges at udgøre hovedindholdet i den nye kritiske metode. Forfatteren fastslår, at Erslev her nøje går i Rankes fodspor og i det hele taget står på kildekritikkens almindelige stade (p. 155).

Arbejdet med kildekritikken når et højdepunkt for Erslev omkring 1890, idet han afklarer og udbygger sine teoretiske synspunk-

ter, ofte i polemik mod forgængere og samtidige. Det centrale for Erslev er her at betragte materialet enten som andres observationer eller – vigtigere – som råmateriale for egne observationer. Historie er i dette lys en erfaringsvidenskab på linje med naturvidenskaberne, med regler og metoder, som i hvert fald ikke i princippet adskiller sig fra disses. Erslevs anliggende er i høj grad mulighedsbetingelserne for objektiv viden om fortiden. Sondringen mellem levn og beretning har Erslev hentet hos de tyske teoretikere; han henviser selv til Droysen og angiver andetsteds kendskab til Bernheims »Lehrbuch«, men disse synspunkter overtages ikke slavisk (p. 174). Manniche finder det imidlertid bemærkelsesværdigt, at Erslev i sin lærebog – »Grundsætninger« – kun i ringe grad synes at kunne frigøre sig fra den tradition, for hvem undersøgelsen af historiske beretninger står i det kildekritiske centrum, til trods for at han i flere af de samtidige afhandlinger samler opmærksomheden om kilden som levning. Først med »Historisk Teknik« i 1911 har han formået at formulere teoretisk den indsigt, der her demonstreres i praksis.

Selv om Erslev i sine konkrete arbejder – f.eks. afhandlingen om Kalmarbrevet – ved undersøgelsen af kildens sammenhæng med dens ophavssituation, praktiserer en vekselvirkning mellem kildefortolkning og helhedsopfattelse, der svarer til den s.k. hermeneutiske cirkel, er det imidlertid ikke et forhold, der kommer til udtryk i hans teoretiske formuleringer. Erslev har ikke erkendt dette forhold, fordi han i overensstemmelse med sin positivistiske selvforståelse opfatter forskningsprocessen som en lineær bevægelse. Det må efter forfatterens mening være derfor, at Erslev på trods af tilløb til det modsatte, sætter et skarpt skel mellem levn og beretning, i stedet for at skelne mellem to forskellige sluttemåder, som han senere gør i »Historisk Teknik«. Manniche søger først og fremmest at finde ud af, hvad der er Erslevs opfattelse af den historiske rekonstruktion eller metode. Dette er det grundlæggende tema i forfatterens undersøgelse af Erslevs kildekritiske forfatterskab. Hverken i »Grundsætninger« eller andre dele af dette forfatterskab er der imid-

lertid en systematisk beskrivelse af forskningsprocessen som helhed, og forfatteren må slutte, at Erslev ikke har blik for, at der skulle være særlige problemer forbundet hermed. (p. 163 og 181)

Kildekritikken stod så centralt i Erslevs (og Fridericias) indsats, at den kom til at fremstå som det egentlig selvstændige videnskabelige element i faget. Derved blev kildekritikken *en norm for faget*; en norm som alle tilsluttede sig uanset om de opfattede sig som positivister eller historiker. (p. 207) Kildekritikken havde netop karakter af et fælles fundament, der nærmede de to retninger til hinanden, idet kildekritik og empiri indgår med vægt i dem begge, trods ideologiske modsætninger.

Sammenhængende med synet på kildekritikken som den centrale historiske metode udvikledes en *forskningsetik*, hvis karakteristika var krav om saglighed, fordomsfrihed og upartiskhed. Betydningen på længere sigt var, at denne forskningsetik – ofte uproblematisk – viderførtes af den næste generations historikere. Manniche mener at gennemslagskraften i Erslevs senere sondring mellem historieforskning og historieskrivning formentlig ligger i dette forskerideal. Konsekvenserne heraf for traditionen blev en forsigtighed og skepsis over for historiske undersøgelser, som bevægede sig ret meget ud over det kildeanalytiske plan. (p. 210)

Kildekritikkens udformning som den centrale metode fører til en række problemer omkring den historiske rekonstruktion, og synteseproblemet har da også for en eftertid stået som »det skær traditionen kuldsejlede på«. Manniche søger derfor nærmere undersøgt hvorledes den forholdt sig til syntesen.

Med udgangspunkt i den nyere historioGRAFISKE litteratur diskuterer forfatteren begrebet »syntese« og dets indhold; det afgørende må, efter hans mening, være at en sådan fremstilling behandler hele *samfundet*, og ihvertfald omfatter en så lang periode, at der er tale om en udvikling. »Syntesen må altså indebære nogle synspunkter på, dels hvordan det pågældende samfund hænger sammen, dels hvordan og hvorfor det udvikler sig, som det gør«. (p. 215) Manniche fastslår på denne

baggrund, at syntesen, i Erslevs og Fridericias selvforståelse, indgår i den videnskabeligt arbejdende historikers arbejdsområder. En syntese båret af udviklingstanken og en tro på lovmæssigheder er således et centralt, måske endda konstituerende element i en ordentlig historievidenskab. Erslev kombinerer i sine arbejder udviklingstankegangen med en strukturbestemt betragtning af samfund. Erslev opererer med, hvad han kalder en *komparativ* metode, hvis grundlæggende præmis synes at være at samfund (og institutioner) følger bestemte udviklingsmønstre. Dette kommer eksempelvis til udtryk i »Valdemarernes Storhedstid«, hvor undersøgelsens grundlæggende præmisser netop er udviklingstanken og en samfundsbeskrivelse baseret på den komparative metode.

De generelle forestillinger, der bruges til opbygningen af helhedsbilledet og de faktorer, der trækkes frem som væsentlige i udviklingen, kan vanskeligt skilles fra ideologien. (p. 241) Dette er f.eks. tilfældet med opfattelsen af statsmagten i »Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse«. Overfor de forskellige samfundsklasser – aristokrati, bønder, gejstlighed og borgerskab – står en kongemagt, hvis primære opgave det er at skabe og holde ro og orden i samfundet, at gøre ret og sikre rigets enhed. Det hovedsynspunkt vi møder her, at en enkelt gruppe ikke skal styre – og da slet ikke aristokratiet – og at statsmagten skal regere til hele folkets bedste og især forhindre at nogen klasse undertrykker »folket«, optræder igen og igen.

Det er almindelig accepteret og gentaget så ofte, at det har karakter af en etableret kendsgerning, at Erslevs bidrag til Danmarks Riges Historie ikke er en syntese og at det heller ikke var god historieskrivning. Forfatteren finder imidlertid ikke denne vurdering rimelig, idet der her er givet et sammenhængende bud på et nyt syn på Danmarks historie. Erslevs bind af DRH er som hans andre synteser et værk gennemsyret af den positivistisk prægede radikale videnskabsteori og historieopfattelse. Der er tale om en sammenhængende helhedsopfattelse af udvikling og forandring i det danske samfund i middelalderen, og det er en opfattelse som dermed i det væsentlige

adskiller sig fra den tradition de radikale historikere gør op med. Manniche efterlyser derfor de æstetiske normer hvorpå ovennævnte vurdering, som også Erslev synes at have været trykket af, bygger. Dette spørgsmål ser forfatteren sig imidlertid ikke i stand til at besvare. (p. 259)

Erslevs senere synteser, »Den romerske Kejserertids Kultur« og »Det sekstende Aarhundrede«, finder Manniche mere præget af større vægt på idealistiske forklaringer end tidligere; men han pointerer samtidig at der ikke i den radikale historieopfattelse indgår en enkelt overordnet teori om sammenhænge i historien, som har forrang for alle andre forklaringsmodeller på den måde, at den altid vil prioritere visse forklaringsmodeller frem for andre. Resultaterne er at synteserne indenfor den radikale tradition er præget af multikausale forklaringer, der giver fremstillingerne et noget flimrende skær, fordi de grundsynspunkter, der trods alt findes, ofte brydes af andre forklaringer. (p. 274 f.)

Manniche mener, at Erslev havde ret, da han i rektortalen 1911 beklagede, at der ikke i hans generation var fremkommet en stor samlet syntese over Danmarks historie, men fastslår samtidig, at ovenstående analyse viser, at der ikke er nogen grund til at tage dette – eller andre udsagn – til indtægt for manglende synteseevner eller syntesebevidsthed hos grundlæggeren af den radikale historievidenskabelige tradition.

Det er påvist af forfatteren, at det ideologiske element var af bærende karakter i de radikales syntesebestræbelser. Deres videnskabelighedsbegreb, der satte videnskabelighed lig med objektivitet, gav imidlertid, da man blev opmærksom på problemet, anledning til anfægtelser m.h.t. syntesens videnskabelighed. Man fik derved et *objektivitetsproblem*, som det aldrig, indenfor videnskabstraditionens rammer, lykkedes at få løst samtidig med at syntesens mulighed, som en integreret del af videnskabeligheden, fastholdes. Der er altså tale om et modsætningsforhold, som ikke blev løst og næppe heller kunne løses uden at der måtte foretages fundamentale ændringer i videnskabsbegrebet. Erslevs forsøg i 1911 bragte ham ikke videre mod en afklaring.

Det er givet, at de radikale historikere, i hvertfald i deres praksis, har givet videnskaben en politisk funktion, udsprunget af deres samfundsengagement, og ikke har set nogen nødvendig modsætning mellem de to ting. Deres engagement i samfundsanliggender var således også et engagement som professionelle historikere og ikke kun som almindelige samfundsborgere. Det er et spørgsmål om historiens »nytte«, d.v.s. fagets samfundsmæssige betydning, relevans og funktion overhovedet var et problem for de radikale historikere. (p. 314)

Erslev kombinerer i følge Manniche historismens forestillinger om de humanistiske fags nytte for det enkelte menneske med positivismens tillid til samfundsvidenskabernes nytte for samfundet. Erslev fastslår imidlertid også, at det er det rent videnskabelige moment, der så at sige afgør den effekt historien har. Videnskabsbegrebet synes således ikke at give plads for en historie, der er »nyttig« ud over den rene erkendelse, men i lys af den radikale ideologi, er det vanskeligt at drage den konklusion, at faget skulle være »unyttigt«. Erslevs problem, som vi finder det i 1911-skrifterne, opstår snarere af at han her forestiller sig, at dramatiske begivenhedsskildringer virker stærkere end videnskabelige tilstandsanalyser.

I 1911 udmøntede Erslev sine teoretiske overvejelser over faget i nogle skrifter, der kom til at stå som kronen på hans indsats i bestræbelserne på at videnskabeliggøre historien. Disse skrifter – primært »Historisk Teknik« og »Historieskrivning«, men tillige i et vist omfang rektortalen »Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie« – har haft en tungtvejende indflydelse på traditionens videre udvikling. Forfatteren karakteriserer dem med rette som fascinerende læsning, der er udtryk for en stadigt søgende, udogmatisk tænkning omkring fagets grundlæggende problemer, men de er samtidig svære at få hold på p.g.a. deres konfliktfyldte formuleringer og uafklarethed. (p. 325)

I forhold til »Grundsætninger« indeholder »Historisk Teknik« m.h.t. kildeteorien nogle fundamentale ændringer. Mens Erslev tidli-

gere havde delt *kilderne* i to kategorier, levn og beretninger, gjorde han i HT denne sondring *funktionel*, d.v.s. til en sondring der ikke er begrundet i den enkelte kildes egenskaber, men i hvordan de bruges af historikeren. Det bliver med andre ord en funktion af problemstillingen om kilden udnyttes som levn eller beretning.

Dette funktionelle kildebegreb implicerer en ændret opfattelse af historikerens rolle i forskningsprocessen. Hvor forskeren tidligere betragtedes som et næsten passivt registreringsapparat, hvis opgave »blot« var at udskille objektive kendsgerninger af materialet, så tildeles han nu en langt mere aktiv rolle. Denne opfattelse blev langt fra accepteret af Erslevs elever, der dels fandt den gamle sondring mellem levn og beretning mere håndterlig end den funktionelle kildefinition, og dels ikke kunne forstå nødvendigheden af de teoretiske implikationer, som lå deri. Man må også konstatere, at den er uforenelig med den objektivitetsopfattelse, som tidligere er beskrevet.⁴

Den videnskabsteoretiske baggrund for Erslevs overvejelser er i flg. Manniche den nykantianske strømning i Tyskland omkring århundredskiftet. Der er ikke tvivl om, at de nykantianske synspunkter i den udformning Heinrich Rickert gav dem, har udøvet en vis indflydelse på Erslev og fået ham til at overveje hvad historisk videnskabelighed er. Vigtigt er her det synspunkt, at det objektive element i videnskab for nykantianerne ikke er en overensstemmelse med den i sig selv kaotiske virkelighed, men derimod *metoden*. Virkeligheden har således ikke nogen struktur i sig selv, men får det først, når videnskabsmanden kommer til og med sin udvælgelse og forenkling bringer orden i den. (p. 340) Her kommer altså også et udvælgelsesprincip ind, idet virkeligheden opfattes som kaos, hvor videnskabsmanden må foretage en udvælgelse mellem væsentligt og uvæsentligt og ordne det udvalgte.

Erslev har imidlertid ikke villet give slip på sin oprindelig positivistisk farvede videnskabsopfattelse. Løsningen har han da fundet i sondringen mellem historieskrivning og historievidenskab – en sondring han har kunnet hente belæg for hos Høffding – hvor en række af de karakteristika, nykantianerne i forlængelse af historismen tillægger historien overfor naturvidenskaberne, efter Erslevs mening karakteriserer specielt historieskrivningen. Manniche fastslår i den forbindelse at Erslevs 1911-skrifter ikke kan siges at udgøre noget samlet hele, idet der i Erslevs overvejelser i HT afspejles et brud mellem to opfattelser af videnskabelighed. Erslev indrømmer således det erkendende subjekt en væsentlig betydning i erkendelsesprocessen, men i og med at historikerens egne nutidserfaringer spiller så vigtig en rolle, er det svært at se, hvorledes det subjektive »spøgelse« undgås. Dette berøres imidlertid ikke i HT. I modsætning hertil finder forfatteren, at videnskabsidealet i »Historieskrivning« er umiskendeligt positivistisk, således at det er et åbent spørgsmål om dette videnskabsbegreb i sig selv udelukker en videnskabelig syntese. På den anden side synes der med kravene om observerbarhed, dokumentation og sikkerhed at være lagt alvorlige hindringer i vejen for en syntese. (p. 361)

I en vis forstand giver denne videnskabelighed kun anvisning på problemløsninger af begrænset omfang, og snarere synes det videnskabelige ideal at være den minutøse kildekritiske afhandling, hvor de fleste af disse videnskabelighedskrav kan opfyldes. Den ideologiprægede syntese må derfor erklæres for *for* subjektiv til at være videnskab, men da den på den anden side ikke helt kan opgives af historikere, bliver problemet at skaffe plads til den på anden måde i tilknytning til faget.

Det er et spørgsmål om de tilløb til en accept af det erkendende subjekts rolle i erkendelsen og forskningsprocessen, der kan konstateres i disse skrifter, overhovedet fik nogen gennemslagskraft, som følge af udformningen

4. Dette forhold mellem en materiel og en funktionel kildefinition og implikationerne heraf m.h.t. erkendelsens grundklag er nærmere behandlet af Karsten Thorborg i »Arbejdsrapporter til historisk metode« I-II, Historisk Institut (v. Københavns Universitet) 1975-76.

af »Historieskrivning«. Forfatteren konstaterer at Erslevs løsning på de faglige problemer først og fremmest bestod i at sætte problemerne udenfor parantes, henføre dem til en ikke-videnskabelig gren af faget og fastholde et klart positivistisk videnskabsideal. (p. 362)

Manniche konkluderer på denne baggrund, at der for Erslevs og Fridericias efterfølgere var to udviklingsmuligheder i forhold til det dilemma Erslev havde peget på uden at kunne løse det: På den ene side en videnskabelig historie defineret af et objektivitetskrav og en tanke om sammenhængende udvikling; som de mest fremtrædende repræsentanter for denne retning anfører forfatteren Erik Arup og P. Munch. På den anden side en historie, der erkendte en udvalgsproblematik, som vanskeliggjorde det samme objektivitetskrav og fokuserede på det forskende subjekts belastning af videnskabeligheden med en tendens til at ende i relativisme; som repræsentant for dette standpunkt fremhæves Aage Friis. (p. 394)

Manniche mener at det for en umiddelbar betragtning ser ud som om dansk historievidenskab fra omkring 1930'erne gik ind i en fase kendetegnet af meget ensartethed omkring videnskabsopfattelsen, præget af den ovenfor anførte anden udviklingsmulighed (Friis') karakteriseret ved en udskillelse af ideologien (»afideologisering«) og koncentration om metoden som den intersubjektive fælles norm i et ellers subjektivt præget fag, kort sagt garanten for den videnskabelighed, der trods alt måtte være. Man fik derved en empirifikseret, ateoretisk eller ligefrem teori-fjendsk, syntesefornægtende videnskabelighed med en relativistisk opfattelse af resultaterne.

Med denne udvikling fra 1930'erne »etableredes et videnskabeligt fællesskab, som man måske maliciøst med et udtryk fra en diskussion om litteraturvidenskabens historie i Sverige kan kalde »én hellig almindelig kirke«. Det herskede ubestridt indtil slutningen af 1960'erne, da studenter»oprøret« virkelig fik sat gang igen i faglige diskussioner om videnskabelighed, samfundsrelevans, engagement og faglige genstandsområder. Det skabte en opbrudssituation præget af krisefornemmel-

ser, men også af ny optimisme og bestræbelser på faglig fornyelse«. (p. 399)

Det er i denne sammenhæng Manniches intentioner med værket må ses, idet han fremhæver at det netop i denne situation er nødvendigt at vide, hvad det er for en tradition, der skal gøres op med. Sigtet er således at kortlægge de synspunkter, der har haft så stor betydning for dansk historievidenskab i dette århundrede. I forfatterens fremhævnelse af det s.k. studenteroprør som anledning til den kritiske ransagelse, der bryder traditionens dominans, fremgår det, at det er på baggrund af denne udvikling han ser sit arbejde. Dette udgangspunkt kommer også til udtryk i de centrale problemstillinger, der ligger til grund for undersøgelsen: traditionens holdning til objektivitetsproblemet, fagets genstandsområde og metoder, historievidenskabens samfundsmæssige funktion, dens »nytte« og sammenkædningen af videnskab og politisk praksis – emner, der særlige blev aktualiseret i denne sammenhæng.

Det standpunkt hvorudfra forfatteren anskuer traditionen er således primært 1970'ernes metode- og teoridebat, samt den formulering problemerne har i denne debat. Manniche tegner på denne måde et billede af de linjer, der fører fra Erslevs og Fridericias fastlæggelse af traditionens grundlæggende positioner og frem til de problemer den står overfor i 1970'erne.

Analysen af den radikale ideologi, der så at sige bærer Erslevs og Fridericias fremstillinger, må fremhæves som et af værkets væsentligste bidrag til forskningen. Denne analyse vil uden tvivl sætte diskussionen om Erik Arup og hans omstridte Danmarkshistorie i et nyt lys, idet forfatteren påviser, at mange af de udslag af radikal tankegang, som eftertiden især har hæftet sig ved hos Arup, allerede findes hos Erslev og Fridericia.

Værket er således centreret om at undersøge den videnskabsteoretiske opfattelse, der præger traditionen, og den sammenhæng der er mellem videnskaben og den radikale politiske ideologi. I og med at traditionen med rette kan karakteriseres som radikal, bliver der rammet en kraftig pæl gennem den påstand om en objektiv, værdifri forskning, som

var en hovedhjørnesteen i den (ny)positivistiske videnskab der særlig stod for skud i studenteroprørets ideologikritiske bølge.

I denne forbindelse vil anmelderen imidlertid ikke undlade at bemærke en tendens af et vist ideologikritisk tilsnit, der stedvis kommer til udtryk i analysen af den radikale ideologi i Erslevs praktiske synteser. Der er her *enkelte steder* i påvisningen af visse materialistiske træk hos Erslev, tale om en glidning i retning af at kritisere Erslev for ikke at være konsekvent materialistisk i sine forklaringer af udviklingen. Eksempelvis fremhæver Manniche at Erslev i »Den romerske Kejsertids Kultur« nok er opmærksom på at de religiøse strømninger har et materielt grundlag i samfundstilstandene, men forfatteren fremhæver samtidig at dette fortaber sig i rent idealistiske forestillinger om åndslivet og at forklaringerne dermed holder sig på et utilstrækkeligt plan. (p. 265–69)

Det ligger altså i forfatterens synsvinkel at anskue udviklingen ud fra sit slutpunkt; et synspunkt, der er gennemført konsekvent og med held i værket, men et synspunkt som også må have sine begrænsninger. Udviklingen i Erslevs kildekritiske synspunkter undersøges således med henblik på at belyse den videnskabsopfattelse, der kommer til udtryk heri. Forfatteren behandler især denne virksomhed ud fra de konsekvenser, der fik for traditionen, at Erslev kun beskæftiger sig med kildekritikken og tilsyneladende ikke var opmærksom på, at den øvrige del af forskningsprocessen kunne være behæftet med særlige problemer. Manniche afslutter denne del af undersøgelsen med en vellykket karakteristik af det præg traditionen på lidt længere sigt fik, som følge af at kildekritikken blev gjort til en norm for faget, og af at der tillige udvikledes en forskningsetik, der lagde vægt på saglighed, fordomsfrihed og upartiskhed.

Der er imidlertid også i denne betragtning en tendens til at kritisere Erslev for ikke i 1890'erne at have blik for de indsigter han senere nåede frem til i sine 1911-skrifter. (jfr. p. 177 og p. 190) Erslev kritiseres ligeledes for

at være for koncentreret om kildekritiske problemer (selvfølgeligheder), mens han overhovedet ikke udtaler sig om forskningsprincipper eller metode;⁵ med andre ord en kritik svarende til den, der i 1970'erne blev rejst mod traditionen for ensidigt at beskæftige sig med kildekritiske detail-spørgsmål og negligere grundlæggende metode- og teoriproblemer.

Overfor dette synspunkt må det imidlertid fremhæves, at den type af undersøgelse af berettende kilders afhængighedsforhold og troværdighed Erslev gennemfører i sine kildekritiske afhandlinger, i retrospektiv kan forekomme at være en selvfølgelighed, men at dette ikke var tilfældet i 1880'erne og 90'erne, og at den måde hvorpå Erslev gennemfører disse undersøgelser tværtimod er ny – et synspunkt jeg skal forsøge at uddybe i det følgende.

Ligesom Manniche ved at påpege sammenhængen mellem ideologi og videnskab må siges overbevisende at have »rehabiliteret« traditionens grundlæggere m.h.t. eksistensen af syntesebestræbelser og synteseevner, er der efter anmelderens mening grundlag for, under en anden synsvinkel, også at revurdere traditionens kildekritiske bestræbelser. Jeg finder dette muligt ud fra en betragtning, der så at sige anskuer traditionens udvikling den modsatte vej af den Manniche er gået, ud fra dens begyndelsepunkt. En betragtning der således tager udgangspunkt i selve brudsituationen. Ved at fastslå på hvilken måde Erslevs synspunkter er banebrydende og således i højere grad undersøge hans udvikling i forhold til samtidens opfattelse, kan man e.m.m. også forklare nogle af de problemer, forfatteren har måttet lade stå hen.

Manniche karakteriserer flere steder i værket Erslevs videnskabsteoretiske standpunkt som positivistisk, i modsætning til en historisk-hermeneutisk opfattelse repræsenteret ved Johannes Steenstrup og Caspar Paludan-Müller. I forlængelse af dette fremhæver forfatteren at kildematerialet for hermeneutikerne er »et springbrædt til indlevelse i tidli-

5. Dette er et gennemgående tema, jvf. p. 162 f.

gere tiders menneskers motiver og handlinger«; mens det centrale for Erslev er »at betragte materialet enten som andres observationer eller – vigtigere – som råmateriale for egne observationer«. Dette er efter min mening en god karakteristik af forholdet. Der er imidlertid i denne forbindelse grund til at fastslå, at de to videnskabsopfattelser også kommer til udtryk i *kildekritikken*, idet de kildekritiske begreber og tilgangen til kilderne i det hele taget er bestemt af de videnskabs-teoretiske positioner.

De to positioner, der her er tale om, har jeg tidligere, i en karakteristik af forholdet mellem Erslevs og Paludan-Müllers kritik, betegnet som hhv. *levnkritik* og *overleveringskritik*.⁶

At Erslev har været opmærksom på, hvad den forskellige tilgang til kilderne disse positioner indebærer, fremgår for så vidt af de kildekritiske afhandlinger. Det er et tilbagevendende tema, at Erslev, fremfor at basere kritikken på en historisk betragtning af de berettende kilder som Paludan-Müller f.eks. gør det, fremhæver selve resterne af fortiden som det fundament, kildekritikken må bygge på. I afhandlingen »Henrik af Æmeltorp i de ægte og uægte Kilder« har han mere prægnant end andre steder påpeget en afgørende forskel i tilgangen til kilderne: »Naar vi er kommet til andre Udslag end vore Forgængere, ligger det i dette simple, at vi har læst Kilderne forfra, medens man tidligere læste dem bagfra, ikke ihukommende at det var denne uheldige Maade, hvorpaa Fanden læser Bibelen«.⁷

At Paludan-Müller læser kilderne bagfra, som Erslev her formulerer det, fremgår af anvisningerne i de propædeutiske forelæsninger.⁸ Historiens stof er for Paludan-Müller overleveringen, de berettende kilder. Denne overle-

vering kommer historikeren i møde i de nyere fremstillinger, men han må for at forske søge tilbage til overleveringen i dens oprindelige renhed. Dette foregår ved at han følger de citater, hvortil de nyere fremstillinger støtter sig, og ved hjælp af dem kan han ved fortsat læsning nå tilbage til deres kilder, samt måske, hvis de er bevarede, nå til kundskab om de oprindelige kilder, monumenterne. Denne læsning bagfra er også indbygget i definitionen af forholdet mellem de to kildekritiske begreber Paludan-Müller opererer med, »Monument« og »Kilde«, idet historikeren gennem citaterne søger tilbage til kilderne og gennem disse til Monumenterne, hvis de er bevarede. Monumenterne er netop det slutpunkt, historikeren kan nå til gennem overleveringen, hvis den oprindelige kilde er bevaret.

Der ligger heri en historisk betragtning af overleveringen, som er fremmed for renaissance og oplysningstidens historikere, men typisk for historismen. En betragtning der må forstås ud fra det forhold, at arbejdet for tidligere tiders historikere grundlæggende bestod i at bygge videre på den berettende overlevering, der forelå for dem, ved at skrive denne af, gøre tilføjelser dertil og udmale de heri beskrevne tilstande, således som vi kender det fra tilblivelsen af den middelalderlige årbogslitteratur og dennes videre bearbejdelse hos Hans Svanning, Huitfeldt, Niels Krag, Hamsfort m.fl.⁹

Erslevs læsning forfra af kilderne har sin baggrund i ønsket om at nærme den historiske videnskab mest muligt til naturvidenskaberne og komme så nær som muligt til den her rådende direkte iagttagelse af fænomenerne. Da al erkendelse stammer fra sans-

6. Jvf. min anmeldelse af Leo Tandrup: »Ravn« i dette tidsskrift bd. 29:1, p. 36–56, som jeg henviser til for en uddybning af dette forhold.

7. »Henrik af Æmeltorp i de ægte og uægte Kilder«, H. T. 7 r. V, Kbh. 1898 p. 489–519, citatet p. 510–11 min fremhævning.

8. Caspar Paludan-Müller: »Indledning til Historiens Studium«, 1880, manuskript i Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling 2470, 4°. En udgave heraf i Historisk Instituts skrifterække, under tilsyn af Karsten Thorborg og Kai Hørby, er under forberedelse.

9. Påvisningen af dette forhold er et hovedansvar i Erslevs forfatterskab, jvf. således »Erik Plovpenning's Strid med Abel. Studier over ægte og uægte Kilder til Danmarks Historie«, H. T. 6 r. II, Kbh. 1890 p. 359–442 samt »Henrik af Æmeltrop«. Jvf. tillige talrige eksempler i »Grundsætninger for historisk Kildekritik«, Kbh. 1892 og »Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinjer«, Kbh. 1911.

ning, må enhver beretning, i følge denne opfattelse, i sidste instans bygge på fortællinger af øjen- eller ørevidner til begivenheden. På baggrund af dette skelner Erslev mellem *førstehandsvidner*, der har deres kundskab umiddelbart fra egne iagttagelser, og *andenhandsvidner*, som har deres kundskab middelbart fra andre. Ved siden af denne *absolutte skelnen* mellem vidnernes placering i forhold til begivenhederne, indfører Erslev en *relativ skelnen* m.h.t. beretningernes placering i overleveringen, en skelnen mellem *primære* og *sekundære kilder*.¹⁰

Erslev tager således udgangspunkt i selve begivenheden og anskuer overleveringen herudfra; hans læsning af kilderne starter derfor med de dele af overleveringen, som ligger begivenheden nærmest, og fortsætter fremad mod hans egen tid, idet han kronologisk set fjerner sig mere og mere fra begivenheden – det er dette Erslev sigter til når han siger, at han *læser kilderne forfra*.

De to opfattelser, der her er skitseret, kan også karakteriseres som (kritisk) traditionsforvaltning og direkte iagttagelse af fortiden, idet de implicerer forskellige holdninger til kilderne, historiens stof. For Paludan-Müller er dette stof som nævnt overleveringen. Historikeren modtager kundskab om fortidens begivenheder ved overlevering fra de foregående slægter og bearbejder dette stof til erkendelse. Det er fordi overleveringen opfattes som et væld, der bærer vidne fra fortiden til nutiden, at *overleveringen skal tros til den modbevises*; overleveringen lignes således også med menneskeslægtens erindring.

Denne opfattelse må nødvendigvis medføre en mere traditionsbundet historieforskning end den erslevske, fordi den i overleveringen gældende opfattelse skal påvises at være urigtig, før en anden kan sættes i stedet. Hertil bidrager også det forhold, at dokumenter og arkæologiske fund ikke i sig selv kan lægges til grund for den historiske forskning. De skal placeres i forhold til den berettende overlevering før, det kan afgøres hvad de bærer vidne om.

For Erslev er historiens stof derimod *alle levn af fortidens menneskeliv*.¹¹ Erslev stiller sig dermed i en friere mere aktiv position i forhold til materialet end Paludan-Müller, direkte overfor de bevarede rester af fortiden, af hvilke han udskiller de kendsgerninger, som indgår i rekonstruktionen af fortiden. På denne baggrund må det fastslås at Erslev ikke indfører en fast defineret størrelse, »kildekritikken«, i dansk historievidenskab. Erslev *udvikler* derimod *en* kildekritik ud fra sin positivistiske videnskabsopfattelse. En analyse af Erslevs kildekritiske forfatterskab i relation til de samtidige udenlandske metodeteoretikere – Droysen, Bernheim og senere Langlois & Seignobos – viser da også, at de erslevske principper er udviklet ret så selvstændigt i forhold til disse udenlandske kollegers synspunkter.

Dette forhold giver således en forklaring på hvorfor en så væsentlig del af Erslevs forskerindsats er koncentreret omkring de kildekritiske problemer; ligesom det på baggrund af den indtil da rådende traditionsforvaltning bliver klart hvorfor Huitfeld-kritikken spiller en stor rolle i Erslevs arbejde.

Paludan-Müllers overleveringskritiske holdning kan efter min mening bidrage til at forklare mange af de ellers ret isolerede træk i den med Erslev samtidige, konservative romantiske strømning, som Johannes Steenstrup repræsenterer. Steenstrups voldsomme respekt for bl.a. Saxos værk, og hans uvilje mod at acceptere resultaterne af brødrene Weibulls undersøgelser heraf, har således sin mere videnskabelige begrundelse i traditionsforvaltningen – man kan sikkert også påpege alment politiske begrundelser.

På baggrund af dette »overleverings«-begreb bliver det også mere forståeligt og rimeeligt, at Erslev lægger stor vægt på, at han i sin kritik går forudsætningsløs til kilderne, idet der, i modsætning til Erslevs levnbetragtning, for Paludan-Müller (og Steenstrup) altid på forhånd foreligger en opfattelse af fortiden, som de skal tage stilling til – og tro, hvis de ikke kan modbevise den. I forlængelse af

10. Erslev: »Grundsætninger« hhv. §§ 23–24 & 12–13.

11. Jvf. Erslev: »Historie« i Salmonsens Konversationsleksikon 1. udgave bd. VIII, Kbh. 1898 p. 963–72, p. 963.

70'ernes positivismekritik er man måske ellers tilbøjelig til at opfatte dette som almindeligt positivistisk pral, på linje med påstanden om den værdifri forskning, der indgår i den logiske empirismes videnskabsbegreb, mens det altså her har en mere specifik betydning.

Jeg kan på baggrund af ovenstående godt acceptere Manniches opfattelse af kildekritikken som et fælles accepteret »teorineutralt« element i 1930'ernes danske historieforskning. Jeg opfatter det imidlertid ikke som en på forhånd givet egenskab ved kildekritikken, men ser det som et resultat af udviklingen. Dette stiller efter min mening et spørgsmålstegn ved Manniches bestemmelse af kildekritikken som ideologisk mangetydig, således som det fremgår af hans begrebsapparat. At det derimod *analytisk* forholder sig sådan, at det udfra den enkelte kildekritiske analyse kan være vanskeligt, eller umuligt at bestemme den videnskabsteoretiske position, der kommer til udtryk heri og at de grundlæggende teoretiske præmisser på denne måde kan siges at ligge langt uden for teksten, har forfatteren derimod ret i.

Den betragtning af Erslevs opfattelse på baggrund af de i samtiden eksisterende synspunkter, som i det foregående er skitseret for kildekritikkens vedkommende, kan e.m.m. også bidrage til at uddybe Manniches analyse af syntesens placering i traditionen. I sin diskussion af begrebet »syntese« undersøger Manniche ikke, hvorledes Erslev selv formulerer det problem, der i vore dage almindeligvis kaldes synteseproblemet. Forfatterens definition af begrebet er imidlertid velegnet til at forbinde og forklare Erslevs og Fridericias spredte ytringer og indkredser ikke mindst noget centralt i deres praktiske syntesearbejder. På den anden side er Manniche ikke i stand til at forklare, hvorfor samtiden (og Erslev selv) ikke fandt at hans bidrag til Danmarks Riges Historie var en syntese og ydermere ikke mente, at det var god historieskrivning.

Jeg mener at de normer – som Manniche

efterlyser – der begrundet denne opfattelse, er at finde i det, der med Paludan-Müllers ord kaldes den pragmatiske historieskrivning. Denne historieskrivning søger at fremstille begivenhederne efter de herskende retninger og ledende personligheder, så deres betydning af sig selv træder frem for læseren. Der er klare ligheder mellem disse betragtninger og teatret, idet hensigten med fremstillingen er at bringe læseren i en position, hvor han er i stand til at opleve de konkrete begivenheder, hvorigennem udviklingen foregår.¹² En undersøgelse af Erslevs fremstilling i DRH, på baggrund af de publicerede forarbejder hertil, viser, at Erslev har forsøgt at tilgodese både de kunstneriske intentioner, der ligger i den livfulde og anskuelige skildring af fortiden, og de videnskabelige krav om dokumentation og kritik, der kommer til udtryk i hans forskning; men dette har ikke været muligt for Erslev. Det fremgår tillige af indledningen til hans bind af DRH, at han har tilstræbt en sådan livfuld skildring, men at kildematerialet har lagt alvorlige hindringer i vejen for dette.¹³

Det er altså Manniches fortjeneste at have påvist at Erslev (og Fridericia) performativt opererer med et syntesebegreb, der klart adskiller sig fra det ideal, der ligger til grund for Erslevs bidrag til DRH. Dette forhold peger efter min mening på, at der sker et skred i Erslevs opfattelse af den historiske fremstillings karakter og indhold; en udvikling, der så vidt jeg kan se, modsvares af et brud i Erslevs opfattelse af den videnskabelige erkendelse. Manniche mener at den påviste videnskabsopfattelse, indbefattende en syntese baseret på udviklingstanken og den komparative metode, også gør sig gældende i »Historieskrivning«. Dette finder anmelderen dog, at der er grund til at sætte et spørgsmålstegn ved, selv om man må indrømme at netop dette skrift er så dunkelt og modsætningsfyldt, at det er overordentlig vanskeligt at trænge til bunds i deri.

Det er fra flere sider fremhævet, at Erslev i

12. Jvf. tillige Tandrup-anmeldelsen p. 50–51.

13. Erslev: »Den senere Middelalder«, Danmarks Riges Historie bd. II, Kbh. 1898–1905 p. 12 f.

»Historieskrivning« gør sig til talsmand for en empiristisk »scissors and paste« eller mosaikopfattelse af den historiske erkendelse.¹⁴ Karsten Thorborg har således påvist, at Erslev sætter et *principielt skel* mellem den måde hvorpå historikeren etablerer sine kendsgerninger, og den måde, hvorpå han eller hun danner sig en helhedsopfattelse af sit erkendelsesobjekt. Thorborg betegner denne opfattelse som *kendsgerningspositivisme*.¹⁵

Det er en nødvendig konsekvens af denne opfattelse at syntesen bliver et specielt problem, idet den enten må tilvejebringes ved en blot og bar *sammenstilling af alle etablerede kendsgerninger* – og dette er praktisk umuligt – eller på grundlag af en *udvælgelse* af nogle kendsgerninger fremfor andre – og dette er ikke foreneligt med videnskabsbegrebet. Dette problem er genstanden for Erslevs overvejelser i »Historieskrivning«, og hans »løsning« på dette uløselige problem består som bekendt i sondringen mellem en strengt videnskabelig historieforskning og den mere subjektive historieskrivning, hvor den praktisk nødvendige udvælgelse kan foregå ud fra den enkelte historikers opfattelse af, hvad der er vigtigt og uvigtigt.

Manniche har dokumenteret, at der i Erslevs og Fridericias fremstillinger er tale om en syntesebestræbelse, der indgår som et integreret led i videnskabeligheden. Dette bygger forfatteren især på de af Erslevs fremstillinger, som daterer sig til før udarbejdelsen af bidraget til DRH eller ihvertfald til før århundredskiftet. Erslevs tilslutning til det kendsgerningspositivistiske standpunkt og den hermed forbundne mosaikopfattelse af erkendelsen, er derfor noget nyt i forhold til den opfattelse Manniche har påvist. Jeg mener således, at der er tale om et skift i Erslevs videnskabsopfattelse fra en opfattelse, der bygger på tanken om en sammenhængende udvikling, til et synspunkt, der lægger størst

vægt på de enkelte kendsgerningers etablering, således at erkendelsesidealet bliver en blot og bar sammenstilling af kendsgerningerne.

Hvis man skal søge efter en baggrund for dette brud, må det fremhæves at der på flere planer foregår væsentlige ændringer i perioden fra o. 1880 til 1911-skrifternes fremkomst.

I undersøgelsen af den videnskabsteoretiske baggrund for Erslevs 1911-skrifter er man tilbøjelig til at lægge stor vægt på Heinrich Rickert og nykantianismen. Der foregår imidlertid også vigtige forandringer indenfor naturvidenskaberne og positivismen, idet Mills og Comtes udviklingsstanke og bestræbelser på at påvise lovmæssigheder i samfundsvidenskaberne, omkring århundredskiftet opgives til fordel for den *elementlære*, som den logiske empirismes grundlægger, Ernst Mach introducerer.

Alle fænomener i verden består i følge Mach kun af enkeltstående *sansninger*. Hvad enten det drejer sig om en stol eller en historisk begivenhed, har dette fænomen ikke nogen eksistens udover de enkelte sansninger, som fænomenerne blot er relativt konstante komplekser af.¹⁶

Selv om Erslev måske ikke direkte har haft kendskab til Machs opfattelse, har han stiftet bekendtskab dermed i Langlois' og Seignobos' værk »Introduction aux études historiques«. Forfatterne følger bl.a. Mach, idet de hævder at et dokument ikke udgør et samlet hele, men derimod består af et stort antal uafhængige påstande, der alle må undersøges hver for sig.¹⁷ På trods af at Erslev ikke følger dem i denne opfattelse, er det bemærkelsesværdigt at franskmændene med deres skelnen mellem analyseoperationer og synteseoperationer netop repræsenterer en kendsgerningspositivistisk opfattelse, som er mere klart formuleret end Erslevs. At objektivitets- og udvælgelsesproblemet skulle være særlig ak-

14. Jvf. således Inge Skovgaard Petersen: »Kritik af den klassiske metodelære« i Studier i historisk metode bd. 7 og Thorborg »Arbejdspapirer«.

15. Thorborg I p. 4.

16. Jvf. Liedman 1977 II p. 108 f.

17. Ch.-V. Langlois & Ch. Seignobos: »Introduction aux études historiques«, Paris 1898 p. 134, jvf. Liedman 1977 I p. 237.

tuelt fra midten af 1890'erne, er der flere forhold i Erslevs og Fridericias erfaringer, der kunne tyde på. De har begge gjort erfaringer med syntesen i arbejdet med DRH, hvor Erslev som nævnt måtte se i øjnene, at det ikke er muligt at tilgodese både videnskabelige og kunstneriske hensyn. Det må tillige have spillet en rolle, at f.eks. Edvard Holms værker – som Manniche også gør opmærksom på – har givet anledning til anfægtelser med hensyn til objektiviteten.

Dette må, så vidt jeg kan se, forklares med at de fremstillinger, der fremkom forud for dette tidspunkt, og som måske p.g.a. deres nationalistiske og skandinavistiske indhold faldt de radikale historikere for brystet, kunne kritiseres for klare kildekritiske mangler. Dette er f.eks. tilfældet med C. E. F. Reinhardts færk om Valdemar Atterdag.¹⁸ Efterhånden dukker der imidlertid flere værker op som kildekritisk er uangribelige og tillige søbre og rimelige i formen, men hvis synspunkter alligevel er de radikale historikere imod. Et eksempel herpå har vi i Marcus Rubins anmeldelse af første del af A. D. Jørgensens bidrag til DRH.¹⁹ Rubin må heri indrømme, at der er fuld dokumentation for alt det, som er medtaget i værket, men han finder grund til at påtale forfatterens udvælgelse af det, han finder vigtigt i udviklingen. A. D. Jørgensen har således lagt stor vægt på åndslivet i Frederik d. VI's regeringstid, men er derimod gået let henover de økonomiske forhold, som Rubin finder det uomgængelig nødvendigt at få med.

Hvis den placering, der her er foretaget af Manniches påvisning af et videnskabeligt funderet syntesebegreb hos Erslev og Fridericia, er rimelig, må der hermed blive kastet nyt lys over især Erik Arups placering i traditionen. Arup skulle således i følge den her skitserede opfattelse med sin Danmarkshistorie stille sig på et standpunkt, som traditionens

mest fremtrædende repræsentant fandt det nødvendigt at opgive så tidligt som omkring århundredskiftet. Dette forhold kunne vel bl.a. tjene som forklaring på det forhold, at Erslev i sin anmeldelse af første bind af Arups »Danmarks Historie« fremhæver at værket er et udtryk for *Arups opfattelse* af Danmarks historie, mens Arup derimod opfattede værket som en videnskabelig fremstilling af forskningsens resultater.²⁰

De anførte betragtninger og supplerende bemærkninger skal ikke give anledning til tvivl om det forhold, at Manniches værk er det hidtil mest vellykkede forsøg på at forklare og periodisere dansk historievidenskabshistorie i det 20. århundrede.

Værket må interessere alle, der ønsker at forholde sig til de problemer, den historiske videnskab står overfor, og som har foranlediget forfatteren til at skrive bogen. Manniche har således demonstreret det frugtbare i at anvende de grundsynspunkter i den historiografiske forskning, som præsenteres i værkets indledning. På grundlag af de af Sven-Eric Liedman inspirerede overvejelser over forholdet mellem ideologi og videnskab i de humanistiske videnskaber, er der tegnet et helstøbt billede af den radikale historikertradition, og de problemer den blev konfronteret med. Det er tidligere fremhævet at udgangspunktet for Manniche har været 1970'ernes metode- og teoridebat. Der kan derfor også være grund til at fastslå, at forfatteren med dette værk har undersøgt og påpeget nye problemstillinger i den historiografiske forskning.

Jens Chr. Manniche har formuleret sig meget beskedent om sigtet med værket; han vil bidrage til at kortlægge de synspunkter, der har haft så stor betydning i dette århundredes danske historievidenskab. Lad det hermed være fastslået, at forfatteren har ydet et værdifuldt bidrag hertil.

18. Erslev: Anm. af C. E. F. Reinhardt »Valdemar Atterdag og hans Kongegjæring«, H. T. 5 r. III, Kbh. 1881 p. 285–307 & 565–66.

19. Marcus Rubin: Anm. af A. D. Jørgensen »Danmarks Riges Historie 1814–38«, Tilskueren 1897, p. 465–87.

20. Erslev: Anm. af Erik Arup »Danmarks Historie I«, Politiken 15. september 1924 (kronik).